

МОНОГРАФІЯ В.О. САМОХІНОЇ
«СУЧАСНИЙ АНГЛОМОВНИЙ ЖАРТ»

(Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – 356 с.)

А.П. Мартинюк, доктор філол. наук (Харків)

Монографія В.О. Самохіної є системним, вражаючим своєю масштабністю дослідженням англомовного жарту як когнітивно-комунікативні сутності.

Актуальність роботи обумовлена її повною відповідністю пріоритетним тенденціям сучасного мовознавства. Монографія проникнута антропоцентризмом, що виявляється у природі об'єкта аналізу – гумористичного дискурсу як інтелектуально-емоційної діяльності людини, яка є водночас ігровою і креативною. Представлена авторкою концепція є вирішальним кроком у становленні функціонально-комунікативної стилістики, що повною мірою віддзеркалює антропологічну сутність діяльній парадигми у науці.

Дослідження щедро сповнене теоретичних та методологічно-методичних знахідок, які доводять його безсумнівну новизну. Авторка обґрунтовує теоретико-методологічні засади нового напрямку лінгвістичного аналізу – *функціонально-комунікативної стилістики тексту*, в межах якого отримує нове тлумачення одна з найважливіших проблем сучасної лінгвістики: співвідношення стилю, дискурсу, тексту і жанру. Завданням напрямку є аналіз ефективності текстової діяльності з урахуванням співвідношення стилю, що відбиває її вертикальний тематичний, інтенціональний вимір й є первинним стосовно дискурсу, що, відповідно, репрезентує її лінійний ілюкутивний, маніфестаційний вимір. Застосування принципу інконгруентності на дискурсивному рівні, де він регулює перехід від інституціонального типу дискурсу до його різновидів, дозволяє авторці ввести в науковий обіг поняття інтрадискурсу, проявом якого є *гумористичний інтрадискурс*, реалізований, зокрема, у жанрі мовленнєвому жарту, що становить собою архетипний зразок гумору. До нових наукових здобутків належить також встановлення переліку диференційних ознак гумористичного інтрадискурсу (діалогічність, динамічність, спонтанність, відкритість, рівноправність, комунікантів, сугестивність, персуазивність).

Мовленнєві дії інституційного дискурсу експліцитно протиставляються мовленнєвим діям гумористичного інтрадискурсу, що породжує відносини дисбалансу, невідповідності, протиріччя, які в роботі визначаються як відносини *інконгруентності*.

Мовленнєвий жанр жарту розглядається як соціальний знак, який відтворює комічний сценарій і формує соціальні ролі комунікантів.

У монографії на підґрунті поняття ситуативного контексту нове тлумачення отримує комплекс фактів, які об'єднуються терміном *виконання* і включають як сам процес відтворення тексту з характерною манерою поведінки мовця, його міміку, жести, так і поведінку аудиторії, а також різні соціокультурні обмеження, правила, що відносяться до часу, місця, обставин та інших чинників ситуації комунікації. В мовленнєвому жанрі жарту відображаються соціальні, психологічні, культурні і мовні риси, властиві фольклорному дискурсу.

Новим є концептуально-компаративне тлумачення *норми тексту жарту*, типові стилеві ознаки якого залучають комізм, сучасність, антиципацію, жанрову модель, інтертекстовий римейк, іррадіацію експресивності, мімезис, обмануте очікування, серійність, ситуативні знання, діалогічність, карнавальну свідомість, моментальність сприйняття, відтворюваність, лаконічність, евокативність, пуантованість, емпатію.

До нових доробків авторки слід залучити і встановлення *комунікативно-функціонального спектру* жанру жарту, який включає найповніший перелік прагматичних функцій: розважальну, мовотворчу, атрактивну, перемикальну, фатичну (регулятивну), орнаментально-ілюстративну, критичну, детабуїзацію, маскувальну, терапевтичну, соціальну.

Цінними є також спостереження щодо специфіки актуалізації жанру жарту в різних типах дискурсу: політичному, де він слугує інструментом завоювання довіри та симпатії електорату, усунення опонентів; діловому, де він сприяє залученню клієнтів, утриманню їхнього інтересу, відволіканню від ділової розмови; науковому, де він є засобом аргументації, полегшення розуміння й засвоєння складного матеріалу. Не залишився поза увагою авторки і зв'язок жарту з явищем *антифразису*, що призводить до виникнення конфлікту у спілкуванні, який також висвітлює один із можливих, до цього системно не описаних, ракурсів дискурсивного функціонування гумору. Заслужовують на особливу увагу спостереження щодо особливостей англійського (інтелектуалізм, реалізація у гуморі морального задоволення від усвідомлення власної значущості) та американського гумору (практицизм, демонстрація рівності, зняття умовностей). Результати лінгвокультурологічного аналізу англійського та американського менталітетів, віддзеркалених в англомовному жарті, дозволяють авторці висунути гіпотезу про *взаємозв'язок менталітету та стилю*.

Вперше об'єктом системного опису стають такі маркери антропоцентричності, як *антропоніми наративного жарту* (номінація персонажів, географічного простору, культурного, побутового, історичного фону, сфери їх застосування, створення комічних асоціацій та конотацій для забезпечення конкретності образу або ситуації, реалістичності) та їх функції (експресивно-емоційна, дейктична, культурологічна, орієнтуюча, виділяюча, фатична, алюзивна).

Ретельний розгляд питань, пов'язаних з *категорією комічного*, слушно спирається на розуміння цієї категорії як гри зі сміховим ефектом, когнітивним механізмом якої є інконгруентність в модусі «несерйозність». Зіставляючи поняття «комічне» та «комічність» або «комізм», В.О. Самохіна наголошує, що вони співвідносяться як рід і вид: комічне матеріалізується в комічності образу ситуації. Якщо трагічне пов'язане з нерозв'язанням конфлікту, то комічне розв'язує конфлікт.

Комічне бачиться авторкою як продукт інконгруентності, що лежить в основі когнітивних механізмів гумору і проявляється як своєрідна комічна гра –протиріччями, протиставленнями, несумісностями. Доводиться, що комічний ефект є результатом порушення норм – як на ситуативному (онтологічних, логіко-поняттєвих, валоративних, дискурсивних), так і на лінгвальному рівні (мовних, мовленнєвих, текстово-жанрових). Порушення норми у жарті і є нормою. Пресупозиції, що конструюються адресатом на початку жарту, не виправдовуються, в результаті чого створюється інконгруентність, яка веде до комічного ефекту від обманутого очікування. Відхилення від норми створюють у жарті нову норму з прирошенням додаткового значення.

Не оминає монографія і проблеми типології тексту жарту як фольклорного та мовленнєвого жанру. Дослідниця вирішує її на підставі поняття текстової норми як композиції мовних засобів, що відповідає типовій ціленастанові й сумі типових умов певної комунікативної ситуації.

Об'єктом комплексного аналізу у монографії В.О. Самохіної стає анекдот як найбільш поширений різновид англomовного жарту. Вивчаючи жанрову структуру тексту анекдоту, авторка виділяє дві його основні характеристики – наративність і експресивність. Наративність анекдоту пов'язана з театральністю, виконанням, а, отже, з грою. Експресивність сприяє створенню комічної ситуації.

Для формалізації процесу передачі інформації, що міститься в анекдоті, в монографії пропонується *концептуально-композиційна семантико-інформативна модель*, яка розкривається у заголовку, а також інтродуктивному, комплікативному, експлозивному блоках. Заголовок і комплікативний блоки – факультативні; інтродуктивний і експлозивний блоки – облігаторні в тексті анекдоту. Комічний ефект в анекдоті досягається завдяки концептуальному розкриттю цієї моделі, яка експлікує ситуаційну і лінгвістичну інконгруентність. Принцип інконгруентності знаходить втілення у всіх концептуально-композиційних блоках тексту анекдоту, що виконують архітектонічну функцію, яка сприяє створенню ефекту комізму. Змістове наповнення блоків є різним: комплікативний блок розкриває тему, представлену в інтродуктиві, уточнює ситуацію та взаємовідносини між діючими особами. Експлозивний блок,

інконгруентний першим двом, несе основне інформативне навантаження – саме тут міститься основна перлокутивна сила тексту анекдоту. Функція експлозивного блоку полягає в усуненні когнітивного дисонансу, що обумовлює виникнення сміху.

У монографії вперше висвітлено *інтертекстуальну та прецедентну природу анекдоту*. На думку авторки, текст анекдоту є інтертекстуальним і пов'язаним з традицією: він спирається на стереотипи свого жанру, на фольклористичні імплікації. Анекдот також запозичує з фольклору, художньої літератури, Біблії, кіно, пісенної творчості. Запозичений інтертекстуальний елемент в анекдоті типізується. Анекдот запозичує інші тексти або їхні елементи у вигляді стилізації, пародіювання, реалій (стилізація форми казки, загадки, байки, тосту, афоризму та ін.; стилізація на рівні структури, як, наприклад, казкові зачини або прикінцева мораль). Авторкою розмежовані поняття стилізації і пародіювання, які переслідують мету відтворення різних соціально-мовних стилів. Вперше обґрунтовується інтертекстуальність реалій (їжа, напої, побутові заклади, магазини, організації, грошові кошти), які пояснюються або в самому анекдоті, або в підряднику, або в коментарях, нерозуміння яких призводить до втрати комічного ефекту. Акцентується прецедентність імен та прізвищ відомих письменників, акторів, політиків, науковців, характерних ознак літературних героїв, біблійних персонажів та сюжетів, цитат з літературних творів, висловлювань літературних героїв, прислів'їв та приказок.

Починаючи з загальнотеоретичних інновацій та закінчуючи прикладними аспектами прагматистичного і когнітивного аналізу, сміливо вступаючи у плідну лінгвістичну полеміку, В.О.Самохіна переконливо доводить справедливість обраної позиції, висвітлюючи цілий спектр прагматистичних прийомів реалізації фольклорного гумору, когнітивних механізмів, на яких базується природа комічного.

Авторка логічно і чітко формулює завдання і послідовно вирішує їх у роботі. Слід відзначити глибоку обізнаність В.О. Самохіної на класичних та новітніх напрямках функціональної стилістики тексту та досліджень гумору, лінгвістики тексту. Вражає також яскравість та прозорість методик аналізу емпіричного корпусу англійських гумористичних текстів, чіткість положень, які виносяться на захист. Окремо хотілося б відзначити зрозумілу й, у той же час, багату мову монографії, її науковий стиль та оригінальність вирішення складних питань. Робота позбавлена зайвого перевантаження скороченнями і транслітованими термінами-неологізмами. Перелічені здобутки свідчать про безперечну наукову теоретичну та практичну цінність роботи, положення якої є внеском у стилістику англійської мови, теорію тексту та дискурсу, лінгвокультурологію й, звичайно ж, у лінгвістичну теорію гумору, а

матеріали дослідження можуть плідно застосовуватися у відповідних теоретичних курсах та спецкурсах.

Монографія адресована широкій аудиторії дослідників мови, фахівців усіх рівнів: від учених зі ступенем до аспірантів та студентів.